

Mogućnosti lokalnih zajednica u ostvarivanju dječjih prava iz perspektive djece

Ivana Borić*

Lokalne zajednice važan su čimbenik u pozitivnom razvoju djece, pa tako i u zaštiti njihovih prava. U suvremeno vrijeme lokalne zajednice poimaju se sve više i kao mjesta za aktivnu građansku participaciju, pa tako i za participaciju djece. Djeca su prepoznata kao društvena skupina i resurs zajednice, odnosno kao dionici koji svojim prijedlozima i inicijativama mogu unaprijediti život zajednice. Stoga je aktivno uključivanje djece, barem na razini konzultacija, postalo nova praksa u mnogim zajednicama. U radu se prikazuje istraživanje provedeno s djecom stanovnicima triju gradova/ općina u Hrvatskoj. Cilj istraživanja bio je utvrditi kako djeca u određenim lokalnim zajednicama vide njihove kapacitete u zadovoljavanju svojih potreba. Primijenjen je kvalitativni istraživački pristup. Rezultati pokazuju da djeca visoko vrjednuju uređen i lijep okoliš, osjećaj sigurnosti te dostupnost usluga, pa im se suprotno tome ne sviđa kad ovi aspekti nisu zadovoljeni u dovoljnoj mjeri. Djeca posebno ističu socijalni aspekt života u svojim zajednicama: dobre odnose, solidarnost te u tom smislu misle da bi njihovi gradovi i općine trebali biti bolji. U odnosu na vlastitu participaciju u svojoj lokalnoj zajednici djeca misle kako nisu prepoznata kao važni sudionici te kako ne utječu na donošenje odluka.

Ključne riječi: MREŽE ZAJEDNICA; LJUDSKA PRAVA

LOKALNE ZAJEDNICE KAO VAŽAN RESURS U ZAŠTITI PRAVA DJECE

Opće je prihvaćeno vjerovanje da su djeca¹ jedan od najvažnijih resursa nekog društva, odnosno neke zajednice. U mnogim javnim raspravama i porukama stručnjaka i donositelja odluka često se može čuti izreka da su „djeca naša budućnost“. S obzirom na ova uvjerenja zanimljivo je što djeca nisu u većoj mjeri prepoznata i kao važni sudionici života zajednica u sadašnjosti. Djeca kao skupina imaju relativno malo do nimalo moći i utjecaja, pogotovo izvan vlastitih obitelji, a katkad ni tamo. Kako naglašava Pavlović (1) djeci kao društvenoj skupini nije dopušteno pravo glasa i utjecaja, što ne mora biti nužno loše ako su djeca informirana i pitana za mišljenje u sigurnom i zdravom okruženju svoje obitelji te sve dok njihovi roditelji, odnosno skrbnici, dobro zastupaju njihove interese u javnosti. U slučaju da to nije tako, važno je osigurati načine i medije da djeca mogu

izraziti svoje mišljenje izvan svoje obitelji (u školi, u društvu) te osigurati načine i sredstva za njihovu aktivnu participaciju. Riječ je o važnim aspektima koji dugoročno osiguravaju veću demokratičnost cijelog društva.

U suvremeno vrijeme lokalne zajednice poimaju se sve više i kao mjesta za aktivnu građansku participaciju, pa tako i za participaciju same djece. Na razini lokalnih zajednica, posebno onih manjih, moguće je fleksibilnije i lakše organizirati sudjelovanje i socijalne akcije građana, ali i odvojiti sredstva za aktivno uključivanje djece. U tom smislu neke su zajednice (općine i gradovi) u Hrvatskoj pravi primjeri ovakvog djelovanja - npr. Grad Opatija i Grad Velika Gorica. U ovim zajednicama djeca su prepoznata kao važni i relevantni sudionici i partneri te ih se konzultira, uključuje, ali i potiče da

* Odsjek za poremećaje u ponašanju, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Borongajska cesta 83f, 10000 Zagreb

Adresa za dopisivanje:

Izv. prof. dr. sc. Ivana Borić, Odsjek za poremećaje u ponašanju, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, Sveučilište u Zagrebu, Borongajska cesta 83f, 10000 Zagreb

¹ Pojam „dijete“ odnosi na sve osobe do 18. godine života, sukladno Konvenciji o pravima djece (1989.).

sami predlažu i provode svoje projekte. Ovi gradovi posebnu pozornost i resurse usmjeravaju i na rad dječjih gradskih vijeća (DGV) kao dječjih predstavničkih tijela putem kojih lokalne vlasti imaju stalan dijalog s najmlađim građanima. Lokalnu zajednicu, prema definiciji koju ističe *Mataga Tintor* (2), čine ljudi što žive na određenom prostoru, imaju zajedničke potrebe i bave se različitim djelatnostima. Lokalnu zajednicu možemo promatrati kao društvenu instituciju koja raspolaže određenim ovlastima prema važećim zakonima. To znači da u tom smislu ne govorimo samo o teritorijalnom/ geografskom određenju nego o širem - društvenom i upravnom. Poznato je da su lokalne zajednice važan čimbenik u pozitivnom razvoju djece, pa tako i u zaštiti njihovih prava (2, 3). U tom smislu *Bašić* (4) govori o prevenciji u zajednici kao sveobuhvatnom djelovanju usmjerenom na promjenu socijalnih uvjeta koji mogu utjecati na život djece i njihovu dobrobit. *Hart i sur.* (5) govore o razvoju otpornosti zajednica, ističući pritom važnost socijalne pravde i transformacijskih praksi koje podrazumijevaju aktivno uključivanje svih društvenih skupina, posebno onih koje su u marginaliziranom položaju. Razumijevanje marginalne pozicije djece je kompleksno. Ona, naime, nisu jedinstvena društvena skupina, razlikuju se s obzirom na brojna osobna obilježja i podrijetlo, no zajednički im je nedostatak utjecaja s obzirom na dob, zrelost i razvojne mogućnosti. Kad govorimo o djeci, govorimo o njihovim razvojnim kapacitetima (6) i stoga baš lokalne zajednice mogu biti jedno od okruženja koje će omogućavati djeci sudjelovanje u onim aktivnostima i sadržajima koja ih poučavaju o mogućnostima izbora i odgovornom donošenju odluka, razvijanju socijalnih vještina, samopoštovanja i samopouzdanja te poštovanja prema drugima (2). Snaga lokalnih zajednica je u mogućnostima da stvore pozitivna okruženja koja omogućuju svim građanima da žive zdravim i produktivnim životom (7). U tom smislu i *Goldfeld i Villanueva* (8) navode kako društvena okruženja u kojima djeca odrastaju, žive i uče o interakcijama i suživotu, uvelike utječu na njihove razvojne ishode.

Mataga Tintor (2, 9, 10, 11) provela je istraživanja u Gradu Velika Gorica u odnosu na ispunjavanje dječjih prava u lokalnoj zajednici. Ispitujući percepciju ključnih ljudi u zajednici (onih koji donose odluke važne za život u zajednici te one koji svojim djelovanjem na njih utječu) te građana, autorica zaključuje kako građani pokazuju otvorenost prema davanju vlastitog vremena i truda u cilju poboljšanja uvjeta u kojima odrastaju djeca i mladi. Kad je riječ o ključnim ljudima u zajednici, pokazalo se da su žene spremnije od muškaraca na konkretno djelovanje i izravno sudjelovanje u programima za djecu i mlade. Zanimljivo je i to da su muškarci zastupljeniji od žena u skupini ključnih ljudi, no žene izražavaju veći stupanj motiviranosti za davanje aktivnog doprinosa. Što se tiče aktivnog bavljenja politikom, rezultati po-

kazuju da se politički aktivni ključni ljudi koji djeluju u lokalnoj zajednici ne razlikuju bitno u percepciji lokalne zajednice od ključnih ljudi koji nisu politički aktivni, što znači da politička aktivnost ne utječe na percepciju lokalne zajednice, što je svakako pozitivan pokazatelj, jer briga za djecu preteže u odnosu na političke preferencije (2, 9). Nastavno na ova istraživanja ista je autorica (10) istraživala i kako se ostvaruju dječja prava u lokalnoj zajednici u funkciji razvoja njene otpornosti. Zanimljivo je da je pravo djeteta na sudjelovanje bilo rangirano niže od ostalih kategorija prava. Konkretnije, u odnosu na participaciju djece pokazalo se kako građani procjenjuju da djeca najviše participiraju u obitelji, a najmanje u školi. U odnosu na dječju participaciju u zajednici pokazalo se da bolje informirani sudionici istraživanja povoljnije procjenjuju ostvarenje toga prava. Ostvarivanje participativnih prava kod djece pridonosi razvoju vanjskih i unutarnjih razvojnih prednosti.

VAŽNOST DJEČJE PERSPEKTIVE I PARTICIPACIJE U ŽIVOTU ZAJEDNICE

Dječje mišljenje i dječja perspektiva dugo se vremena nisu smatrali relevantnim za razvoj politika i intervencija namijenjenih djeci. Njih su doživljavali kao pasivne korisnike usluga o kojima odlučuju, koje kreiraju i provode odrasli, pa su njihova mišljenja često bila nedovoljno zastupljena u modelima i razumijevanju socijalnih fenomena (12, 13). Vjerojatno se najveće formalno priznanje važnosti dječje perspektive nalazi u Konvenciji o pravima djeteta (14), definirano kroz tzv. participativnu skupinu prava² u člancima 12. 12.15. te u članku 40. O dječjoj participaciji u novije vrijeme mnogo se govori i piše, no i dalje je upitna njena ostvarivost u svakodnevnom životu djece. Dječja participacija u užem (i „pravom“ smislu) često je ograničena stvarnim mogućnostima utjecaja djece na društvena i politička pitanja (15), odnosno djecu se u suvremenom društvu i dalje ne smatra relevantnim društvenim i političkim sudionicima (16). Pojedini autori (15) smatraju kako je razlog tome nepostojanje konzistentnih oblika (strukture/ tijela) putem kojih bi djeca mogla izraziti svoj glas i volju. Isto tako već postojeći oblici dječje participacije, kao što su primjerice vijeća učenika ili dječja gradska vijeća, često su nedjelotvorna u ostvarivanju svoje svrhe te su kritizirana kao pretežno formalna i formalistička (1, 17, 18, 19, 20). Jedno od mogućih objašnjenja neuspjeha i kritika dječje participacije vjerojatno leži u tome što se ona nudi (i odvija) kroz oblike koji su namijenjeni odraslima (npr. parlamenti, vijeća), dok se ne iznalaze novi načini koji bi bili prilagođeni djeci (21). Istražujući mišljenja djece i mladih u Hrvatskoj, *Miharija i Kuridža* (22) navode kako je glavni pro-

² Osim participativnih prava, Konvencija propisuje i tzv. prava preživljavanja, razvojna i zaštitna prava. O

blem u vezi s participativnim pravima djece nepostojanje zadovoljavajućih institucionalnih mehanizama namijenjenih uključivanju djece u odlučivanje. Uz to autorice navode da se uključivanje djece u odlučivanje i dalje temelji na samoinicijativi raznih organizacija civilnog sektora, kulturnih inicijativa itd. Tako i *Brajsa-Žganec i sur.* (23) u analizi stanja dječjih prava u Hrvatskoj naglašavaju potrebu sustavnog istraživanja o participativnim pravima djece te praksi njihova sudjelovanja u odlučivanju, kako bi se razvili učinkoviti institucionalni mehanizmi koji će omogućiti i zaštititi sudjelovanje djece u različitim područjima društvenog života. Dječja pravobraniteljica u svojim izvješćima također redovito upozorava na razne segmente neostvarivanja participativnih prava djece (24, 25, 26,27).

Poštivanje dječjih prava i dječjeg mišljenja (perspektive) temelji se na tome kakvu sliku o djeci imamo: kao na nedorasle, u razvoju, one koje treba štiti, kao autonomne, kompetentne itd. Slika djeteta kao i pojam djetinjstva društveno je konstruirana i uvjetovana i razlikuje se u različitim društvima, ali i u različitim zajednicama u istom društvu. Tako neke zajednice mogu visoko cijeniti djecu i njihov doprinos, a druge ga potpuno ignorirati i zaobilaziti. U novije vrijeme dijete se poima kao aktivni socijalni sudionik, što znači da nije isključivo biće koje (samo) izražava svoje želje, već je i djelatno biće koje utječe na okolnosti koje se tiču njegova života (28). Autorica navodi kako baš činjenica da dječja aktivnost ne mora nužno utjecati na donošenje odluka koje se tiču njih (u obitelji, vrtiću, školi, zajednici), ili je riječ o marginalnom utjecaju, dovodi do razlikovanja između aktivnosti i djelovanja, odnosno poimanja djeteta kao socijalnog aktera i socijalnog djelatnika. Poimanje djeteta kao socijalnog djelatnika povezano je i s drukčijim razumijevanjem i pristupom dječjoj participaciji. *Malone i Hartung* (29) navode kako je zapadnjačko društvo povijesno sklonije gledati na djecu kao na one kojima je potrebna zaštita pa stoga odrasli vrlo često sputavaju djecu u tome da preuzmu aktivniju ulogu u životu svojih zajednica. Istodobno odrasli sebi daju u zadatak da djeluju u zaštiti djetetova najboljeg interesa. *Juul i Jensen* (30) govore o novoj kulturi djece kojoj je cilj da ih se kulturno, politički i komercijalno shvaća ozbiljno. U tom smislu djetinjstvu se u suvremeno vrijeme pripisuje posebno značenje. Pravo djece na samoodređenje, izražavanje mišljenja i sudjelovanje postalo je samorazumljivo, dok je još u generaciji njihovih roditelja postojao restriktivni konsenzus oko toga što djeca smiju ili ne smiju reći, u čemu smiju ili ne smiju sudjelovati. Djetinjstvo je također obilježeno i određenom dihotomijom, jer djeca mogu dati značajan doprinos i biti kompetentni građani, no istodobno su osjetljivi na nasilje, zlostavljanje, viktimizaciju pa im je potrebna zaštita (31). *Kodele* (16) na zanimljiv način uspoređuje prevladavajuće slike o djetetu s razinama participacije kako ih definira *Hart* (32). Autorica tako govori o tri dominantne slike djeteta: di-

jete kao ranjivo biće, dijete kao nositelj vlastitih prava i dijete kao kompetentno biće. Ako se dijete promatra kao ranjivo biće, tada ga odrasli moraju zaštititi, što može dovesti do manipulacije i tokenizma, odnosno do neparticipacije. Slika djeteta kao nositelja prava i kao kompetentnog bića, smatra autorica, označava svojevrsni preobrat, odnosno priznanje djetetu prava na participaciju. Razlika između tih dvaju poimanja je u tome što slika djeteta kao nositelja prava naglašava pravo na participaciju, no ono vrlo često ovisi o stavovima i volji odraslih, što označava sredinu Hartove ljestvice, a to je vođenje odraslih i konzultacije s djecom. Doživljaj djeteta kao kompetentnog bića poštuje dijete kao važnog sugovornika i suradnika u procesima odlučivanja, odnosno najviše se odnosi na gornje ljestvice u Hartovom modelu, a to je preuzimanje inicijative od djece i suodlučivanje. Zanimljivo je i stajalište koje iznose *Malone i Hartung* (29) koji smatraju da modeli dječje participacije temeljeni na slici koju odrasli imaju o djeci, zapravo limitiraju participaciju na odnose djece i odraslih, kao da djeca bez vođenja odraslih ne mogu participirati i pridonijeti zajednici. *Bessell* (12) smatra kako participacija ima tri važne vrijednosti: intrinzičnu vrijednost za samu djecu (poboljšanje njihovih kompetencija i uspjeha te samopoštovanja), instrumentalnu vrijednost (poboljšanje usluga za djecu temeljeno na njihovim stvarnim potrebama) te vrijednost u smislu promocije dječjih prava na sudjelovanje u svom životu. Čini se da je participacija djece ipak mnogo prisutnija u „redovitim sustavima“ u koje se uključuju djeca i mladi, poput sustava školovanja, nego kad je riječ o djeci i mladima koji se nalaze u sustavu socijalne skrbi ili maloljetničkog pravosuđa. Tako primjerice djeca i mladi u Hrvatskoj imaju prilike participirati i djelovati kroz dječja vijeća pri gradovima i općinama, dječje forume, vijeća učenika, vijeća korisnika (u sustavu alternativne skrbi za djecu), Nacionalno vijeće učenika, Mrežu mladih savjetnika Pravobraniteljice za djecu, Odbor mladih Poliklinike za zaštitu djece Grada Zagreba i dr.

Kad govorimo o situacijama u kojima je dijete korisnik neke društvene usluge (intervencije), tada je riječ o paralelizmu dviju važnih perspektiva: dječje i „korisničke“ (33). Prema suvremenim shvaćanjima korisnici se poimaju kao partneri, a proces intervencije kao proces suradnje između stručnjaka i korisnika (34). Na taj način pozicija stručnjaka kao onih koji najbolje znaju što je nekome potrebno, posljednjih desetljeća nastoji „korigirati“ uvođenjem korisničke perspektive u brojna područja ljudskog života, pa tako i na razini lokalnih zajednica (35). U tom promijenjenom odnosu moći, gdje se više ne podrazumijeva kako su stručnjaci isključivi nositelji znanja i vještina, a korisnici isključivi nositelji problema odnosno iskustva, korisnike se smatra „iskustvenim stručnjacima“ (34). Primjenjujući ovu paradigmu u kontekst djetinjstva i djece, u uslugama i institucijama koje se bave djecom (čiji su ona korisnici) sve se više pozornost posvećuje dječjoj

perspektivi i njihovom iskustvu. Djeca pritom nisu samo „stručnjaci za djetinjstvo“ nego i za sve aspekte života u nekom društvu koji su relevantni za njih - obrazovanje, zdravstvena i socijalna skrb, prijevoz, očuvanje okoliša i dr. Teško je zapravo pronaći sferu života i područje djelovanja za koji djeca ne bi bila zainteresirana, i to iz konteksta svojih potreba u sadašnjem trenutku ili s pogledom na svoju budućnost. Uključivanje djece na svim razinama djelovanja društva, pa tako i u životu lokalnih zajednica, može imati najmanje dvostruku ulogu: prosvjetljenje i osnaživanje (36). Prosvjetljenje se odnosi na to da djeca daju važne informacije o vlastitoj perspektivi i na taj način pridonose boljim odlukama i uslugama, dok se osnaživanje odnosi na pozitivne učinke što ih sudjelovanje i poštivanje mogu imati na dječje samopoštovanje i razvoj njegovih kompetencija.

Tisdall i sur. (37) navode kako je uzimanje u obzir dječje perspektive i dalje ograničeno, odnosno da su djeca (pa i mladi) marginalizirani u institucijskim procesima donošenja odluka. Isto tako autori ističu kako je od različitih vrsta marginalizacije (npr. spolna, rasna, ekonomska) dob kao kriterij najčešće zanemarena. Mogućnosti participacije djece u zajednicama odražava stav tih istih zajednica prema „svojoj“ djeci. Za neke zajednice dječja participacija može značiti novu i radikalnu praksu te pokrenuti preispitivanje tradicijskih pozicija moći i nemoći, znanja i neznanja. Uzimanjem u obzir dječje perspektive omogućuje se i šira transformacija političkih i institucijskih struktura, što može dovesti do razvoja novih načina komunikacije, ophođenja i upravljanja u zajednicama.

Iako to još i sad nije pravilo, već se gotovo i dalje javlja kao iznimka, u svijetu se u pojedinim zajednicama ipak sve više pozornosti posvećuje dječjoj perspektivi u poboljšanju životnih uvjeta. Najčešće se dječja perspektiva uzima u obzir pri urbanom planiranju i tjelesnim aktivnostima djece (38, 39, 40, 41, 42), a manje u kreiranju i donošenju javnih politika i odluka u institucijama u kojima djeluju, kao što su škole (43, 44, 45). *Driskell* (46) navodi kako su djeca rijetko uključena u kreiranje svog okruženja te ih se uglavnom smatra ne-realnima, neiskusnima i ne kvalificiranima, iako često nude novu perspektivu koja može donijeti nova kreativna rješenja. Dječje znanje je često neotkriveno ili potisnuto u stranu, iako ono može dati dragocjene uvide i rješenja za poboljšanje života u zajednici.

METODOLOGIJA

Cilj i istraživačka pitanja

Svrha cjelokupnog projekta bila je unapređenje postojećih metodologija za procjenu gradova i općina u okviru akcije Saveza društava „Naša djeca“, „Gradovi/općine prijatelji djece“. S tim u vezi opći cilj projekta imao je dva smjera: priku-

piti i analizirati sveobuhvatne informacije o trenutnim praksama, metodama istraživanja (kvantitativnim i kvalitativnim) instrumentima, kriterijima ocjenjivanja i terenskim posjetima (izvidima ocjenjivača), kako bi se utvrdile njihove prednosti i nedostaci i predložila metodološka poboljšanja, te redefinirati pokazatelje u 10 postojećih ključnih programskih područja za procjenu gradova/općina. Vezano za ove ciljeve, u ovom se radu prikazuje dio istraživanja o tome kako djeca u svojim lokalnim zajednicama vide njihove kapacitete u zadovoljavanju dječjih potreba. Slijedom toga definirana su sljedeća istraživačka pitanja:

1. Kako djeca doživljavaju vlastiti grad/ općinu u odnosu na zadovoljavanje svojih potreba?
2. Koji su elementi dobre i poticajne okoline za život djece?
3. Kakav je odnos odraslih i djece u gradu/ općini u odnosu na njihova prava na sudjelovanje u životu zajednice?

Sudionici istraživanja

U istraživanju su sudjelovala djeca iz triju gradova/općina. Gradovi/općine birani su prema trima kriterijima:

- veliki grad (Zagreb),
- manji grad s populacijom različitog etničkog podrijetla (Sisak),
- grad/općina s povećanjem ulaganja u djecu (na razini proračuna) u nekoliko posljednjih godina (Stubičke Toplice).

Riječ je o prigodnom uzorku. Uključena su djeca starije osnovnoškolske dobi (od 4. do 8. razreda), u svakom gradu/ općini po 8-ero djece. Dob djece kretala se u rasponu od 10 do 14 godina, a u fokus skupinama sudjelovalo je 12 djevojčica i 12 dječaka. Djeca su birana u dogovoru s predstavnicima gradova/općina i škola, a način i izbor ovisili su o veličini grada/općine. Tako je npr. u Zagrebu odabrano specifično naselje - ono koje se nalazi u širem centru, te specifično po školi koju polaze djeca iz obitelji različitog socioekonomskog i etničkog podrijetla. U Sisku je odabrana škola u kojoj se obrazuju djeca različitog etničkog podrijetla u kojoj se provode programi inkluzije djece s teškoćama. U Stubičkim Toplicama odabrana je jedina škola u tom mjestu. Informacije o istraživanju djeci su primarno davali stručni suradnici škola koje su pohađali, a ujedno su i prikupljali suglasnosti roditelja.

Metode prikupljanja podataka

Podatci su prikupljeni metodom fokusne skupine koja je izabrana zbog prednosti u održavanju dinamične i fleksibilne komunikacije, sinergije skupnih mišljenja te prirodosti pri razgovoru (47). Razgovori u fokusnim skupinama su snimani te su nakon toga doslovno transkribirani. Za razgovor u fokusnim skupinama izrađeni su vodiči, a razgovor je vođen u

odnosu na sljedeće teme usklađene s istraživačkim pitanjima: život u gradu/općini (prednosti, nedostaci); zadovoljavanje dječjih prava i potreba u gradu/općini; odnos djece i odraslih; (pre)poruke djece za unapređenje života u gradu/općini za bolji život djece. Prosječno trajanje fokusnih skupina bilo je 90 minuta. Da bi se fokus skupina potaknula na razgovor, u početku su primjenjivane komplementarne kreativne tehnike (48). U najavi fokus skupine djeca su zamoljena da na razgovor donesu dvije (ili više) fotografije svoga grada/općine koje prikazuju ono što im se sviđa u njihovom gradu/općini, a druga ono što im se ne sviđa. Djeca su rado prihvatila ovaj način rada te su svi dolazili na razgovor s pripremljenim fotografijama.

Etička načela

Budući da su u istraživanju sudjelovala djeca mlađa od 14 godina, sukladno nacionalnom Etičkom kodeksu istraživanja s djecom (49), prethodno je pribavljena suglasnost roditelja. Osim toga, djeca su i sama izrazila svoj pristanak na sudjelovanju u istraživanju i snimanje fokus skupina te su im na samom početku objašnjena i sljedeća etička načela: povjerljivost podataka, mogućnost odustajanja od sudjelovanja u razgovoru, mogućnost da ne odgovore na sva pitanja.

Metoda analize podataka

Kao što je već rečeno, razgovori u fokusnim skupinama doslovno su transkribirani, a transkripti su služili kao temeljne jedinice analize. Podatci su obrađivani kvalitativnom analizom slijedeći ove faze analize: čitanje i upoznavanje s podacima, identificiranje tematskog okvira (ključnih tema o kojima se govori u transkriptima), kodiranje cjelovitog materijala u odnosu na tematski okvir, redefiniranje i povezivanje kodova u kategorije, interpretacija. Tematski okvir kreiran je u skladu s istraživačkim pitanjima uz istodobno zadržavanje fleksibilnosti analize koja je omogućavala dodavanje novih tema/kategorija: doživljaj vlastitoga grada/općine, jednakost mogućnosti djece i mladih u gradu/općini, odnos djece i odraslih. Navedena fleksibilnost analize rezultirala je time da je početna tema „odnos djece i odraslih“ poslije redefinirana u temu pod nazivom „mogućnosti sudjelovanja djece“.

REZULTATI

U daljnjem tekstu rezultati će se prikazati u odnosu na teme i njima pripadajuće kategorije, uz navođenje nekih citata mladih sugovornika kako bi se dodatno ilustrirao neki aspekt podataka. Iako su se fokus skupine analizirale u jednoj cjelini, dodatno će se istaknuti perspektiva djece iz pojedinih gradova, kako bi se stekao uvid u specifičnost s obzirom

na tip grada/općine. Ovim se nastoji prikazati širina prikupljenih podataka i cjelovitost dječje perspektive.

Doživljaj vlastitoga grada/mjesta

Sva djeca uključena u ovaj konzultacijski proces mjesto (grad, općinu) gdje žive doživljavaju u velikoj mjeri pozitivno te procjenjuju da je riječ o „dobrom mjestu za odrastanje“. Djeca iz manjega grada (Sisak) i općine (Stubičke Toplice) govore o općim dojmovima cijele općine/grada, dok djeca iz Zagreba prvenstveno govore o svojem naselju (kvartu), a zatim i o cijelom gradu. U njihovim primarnim okolinama najviše im se sviđa okruženje (priroda, parkovi, rijeke, šetnice, zelenilo, čistoća zraka), odnosno jasno kao prednost prepoznaju uređenost mjesta za igru i druženje. U tom smislu spominju i uređena igrališta, klizališta, biciklističke i pješačke staze i sl. Važan im je i osjećaj sigurnosti i zaštićenosti u vlastitom naselju/mjestu koje identificiraju sa sigurnošću u socijalnom smislu (dobre odnose, dobre susjede) i fizičku sigurnost (sigurnost u prometu, osvjetljenost naselja/mjesta). Kao prednosti mjesta u kojem žive djeca navode i dostupnost usluga i sadržaja koji su im važni, kao što su primarno vrtići i škole te razne izvanškolske aktivnosti (klubovi, udruge i dr.). U Zagrebu djeca dodatno naglašavaju kako grad pruža mnoge mogućnosti, no problematiziraju to što djeca moraju plaćati (preskupe) tramvajske karte kad putuju na aktivnosti izvan svog naselja, što je dodatni problem za djecu iz siromašnih obitelji. Mladi Zagrepčani kao prednost spominju još i dostupnost raznih udruga, savjetovaništa i linija pomoći za djecu što djeluju u njihovom gradu.

Djeca u mjestima u kojima žive prepoznaju i trud gradova i općina da se djeci i ostalim građanima ponudi više mogućnosti. U tom im se pogledu osobito sviđa trud koji se ulaže u razne blagdanske aktivnosti, događanja za vrijeme praznika te opće ulaganje u izgled grada/mjesta. U Stubičkim Toplicama djeca posebno ističu i omogućavanje besplatnih knjiga (kupnjom od općine i međugeneracijskom razmjenom) za svu djecu. Jednako kao i pozitivne aspekte, djeca prepoznaju i one negativne, odnosno znaju jasno reći što im se ne sviđa u mjestima u kojima žive. Uglavnom su to neuređeni gradski/općinski prostori koji su zbog zapuštenosti opasni za djecu, a nedostaju im i određeni sadržaji (npr. školska športska dvorana). Djeci se isto tako ne sviđa neuredan izgled njihovoga grada, dječja igrališta koja se ne čiste te grafiti kojima se nagrđuje izgled nekih zgrada i naselja. Kad govore o osjećaju (ne)sigurnosti u svome mjestu, djeca upućuju na potrebu dobrog osvjetljenja naselja, ali i veću kontrolu gradskih vlasti usmjerenu na zabranu uporabe alkohola u javnosti, jer osjećaju strah od alkoholiziranih odraslih koji se katkad zadržavaju na mjestima (parkovima) gdje su djeca te ih ponegdje čak nude cigaretama. Osim toga, djeca su svjesna i izražavaju svoju brigu oko socijal-

ne slike svojih gradova, što se posebno moglo zamijetiti u Sisku, gdje su djeca kao negativni aspekt istaknula siromaštvo i veliku nezaposlenost.

Djeca uglavnom znaju da njihova mjesta imaju status „Grada/općine prijatelja djece“ i u najvećoj mjeri smatraju da je taj status zaslužen, ponavljajući sve prije navedene prednosti svog mjesta. Smatraju kako se stvaranjem takvih uvjeta (uređen okoliš, dostupnost usluga i sadržaja za djecu, kakvoća okruženja, tj. čistoća zraka i zelene površine, sigurnost, kontinuiran rad na unapređenju mjesta/grada te konkretna materijalna pomoć djeci i obiteljima) potiče građane na to da zasnuju obitelj i rađaju djecu.

Upitani o tome kako znaju da njihovo mjesto ima ovaj status, njihov prvi odgovor je „ima ploča na ulazu u grad/općinu“. Zanimljivo je da su sva djeca koja su sudjelovala u konzultacijama iz Stubičkih Toplica i Siska znala za postojanje statusa i „ploče/table“, dok djeca iz Zagreba nisu. Jedan od zaključaka koji se nameće je da bi se sa statusom trebalo bolje upoznati djecu u većim gradovima te ga oglašavati na prometno frekventnim mjestima, a ne samo na ulazu u grad. Djeca ističu i da se status grada/općine prijatelja djece može prepoznati i kroz poštivanje dječjih prava, mogućnosti sudjelovanja djece te po (ne)postojanju DGV-a. U vezi s tim važno je naglasiti kako jedino Sisak ima DGV i za njih djeca koja su sudjelovala u konzultacijama znaju, no smatraju da bi se u njegov rad trebalo uključiti mnogo više djece. Uz to mladi Sišćani poručuju da se o radu DGV-a treba više govoriti, da djeca o tome moraju biti bolje i primjerenije obaviještena, i to preko medija koji su njima poznati i bliski kao npr. društvene mreže. Tako predlažu da se kreira *Facebook* stranica „Grad Sisak - prijatelj djece“ kao i #gradsisakprijateljdjece, koje bi uređivala djeca. U Zagrebu, kao ni u Stubičkim Toplicama ne postoje DGV-i, ali djeci se sviđa ta zamisao.

Jednakost mogućnosti djece i mladih u gradu/općini

Od djece smo zatražili i da procijene pruža li njihov grad/općina iste mogućnosti za svu djecu i tu se jasno iz razgovora može zaključiti da je situacija različita i složena: prepoznaju se ulaganja pojedinih mjesta u izjednačavanje mogućnosti za svu djecu (npr. asistenti za djecu s poteškoćama, rehabilitacijski programi u zajednici), no i dalje je zaključak da zapravo sva djeca nemaju jednake mogućnosti, posebno u sudjelovanju. Tako i dalje nailazimo na primjere da su djeca s poteškoćama smještena u zasebne razredne odjele te da se ne sreću s ostalom djecom u školi čak ni u vrijeme obroka. Problemizira se i položaj i mogućnosti siromašne djece i djece pripadnika manjina (posebno Roma), pa djeca poručuju da bi odrasli („Vlada, gradonačelnik...“) trebali poduzimati više za zaštitu romske djece od zanemarivanja u

vlastitim obiteljima: da ih zaštite od prisiljavanja na rad, prošnjju, rano ulaženje u brak, već da im dopuste nastavak obrazovanja. Zanimljivo je mišljenje dijela djece da je skupina djece s poteškoćama na neki način privilegirana, jer imaju posebne uvjete (pogodnosti) prilikom upisa u srednju školu. Jedan od zaključaka koji dolazi iz Zagreba je „Zagreb je grad prijatelj „normalne“ djece“, što smatramo da je vrlo snažna poruka koja jasno govori da u lokalnim sredinama ima mnogo mjesta za ulaganje kako bi se stvorili poticajni uvjeti za svu djecu.

Mogućnosti sudjelovanja djece

Generalan stav i poruka dobiveni iz ovog istraživanja je kako je važno da djeca sudjeluju, da mogu reći svoje mišljenje te odlučivati o stvarima koje su važne za njihov život. Neovisno o mjestu iz kojeg dolaze, djeca se u tome slažu. Važnost dječjeg sudjelovanja argumentiraju time što djeca imaju svoju (dječju) perspektivu koja odraslima nije dostupna ni poznata. No istodobno djeca jasno poručuju da za svoje sudjelovanje trebaju i zainteresirane partnere s „druge strane“, odnosno odrasle koji će ih slušati, čuti i podržati njihove inicijative. U svojim dosadašnjim iskustvima djeca nažalost nemaju mnogo pozitivnih primjera u kojima bi odrasli na primjeren način poticali njihovo sudjelovanje. Kad nisu uključena, djeca se osjećaju „izostavljeno, poniženo, omalovaženo, uvrijeđeno i ljutito“. Smatraju kako je važno da odrasli kreiraju poticajnu atmosferu da djeca mogu reći što misle, bez ikakvog sankcioniranja. No djecu treba podučiti kako da izraze svoje mišljenje na primjeren način. Ovo potonje je posebno važno za mlađu djecu. Djeca također poručuju kako neki odrasli ne poštuju djecu, posebno onu mlađu, a takvim odraslima djeca uzvraćaju istom mjerom. U tom smislu djeca poručuju odraslima da bi trebalo „preoblikovati bonton“, što dobro ilustrira sljedeći citat: „Ponekad neki ljudi, tipa 30 godina, poslovnici, znaju te onako u tramvaju tražiti da im ustupiš mjesto, iako vide da jedva stojiš na nogama s torbetinom, onako ogromnom. To se meni znalo dogoditi par puta pa onak' nije baš fora. A mislim da bonton sad treba malo preoblikovati, da ne treba ustupiti mjesto starijima nego potrebnijima.“

U nekoj mjeri djeca poticanje na izražavanje mišljenja doživljavaju neuvjerljivim od strane odraslih, posebno stoga što im se u nekim situacijama predbacuje da imaju previše prava. Važno je primijetiti i to kako djeca imaju jasnu svijest o tome da svaki njihov prijedlog neće biti prihvaćen i to razumiju, no isto tako žele da im se pojasni razlog tome, ali trenutno to odrasli ne rade. Djeca izražavaju svoje mišljenje, ali imaju dojam da se malo toga poslije mijenja, pa bez povratne informacije od strane odraslih gube motivaciju za daljnje sudjelovanje, imaju dojam da ono „nema smisla“. Čini se, barem temeljem rezultata ovog istraživanja, da su djeca u

nekoj mjeri spremnija na partnerski odnos i participaciju od odraslih.

Kad je riječ o mogućnostima sudjelovanja djeca zapravo najviše govore o sudjelovanju na razini obitelji i škole, dok im je mogućnost sudjelovanja u lokalnoj zajednici uglavnom apstraktan pojam. Očekivano, najveća je razina sudjelovanja u obiteljima: djeca ističu da ih se sluša, pita za mišljenje, da sudjeluju u odlučivanju te da ih se podržava, no i ovdje imaju potrebu naglasiti kako je to njihovo iskustvo, ali da su uvjereni kako nije svoj djeci tako. Djeca smatraju da u školi mnogo manje sudjeluju, ima nastavnika koji ih uključuju i potiču pa se s njima osjećaju povezani, no škola nije mjesto u kojem se u dovoljnoj mjeri potiče dječje sudjelovanje. Kad je riječ o školi, neizostavno se pojavila i tema vijeća učenika. Prema procjeni djece koja su sudjelovala u konzultacijama samo u Stubičkim Toplicama, ona imaju osjećaj da učeničko vijeće dobro funkcionira. Djeca iz Stubičkih Toplica govore o tome kako se katkad i ljudi iz općine, kad im je potrebno dječje mišljenje, obraćaju učeničkom vijeću. U Zagrebu i Sisku djeca nisu zadovoljna ni organizacijom učeničkog vijeća (način biranja predstavnika i mogućnost utjecaja) ni konkretnom, operativnom razinom (organizacija sastanaka, učestalost sastajanja, teme kojima se vijeće bavi). Izvještavaju tako da se vijeća sastaju dva puta na godinu (jedan put u svakom polugodištu), da su u vijećima oni „najomiljeniji” ili najbolji učenici koji su često i predsjednici razreda, a ne oni koji imaju dobre ideje. Djeca napominju i kako su sastanci vijeća učenika posebno besmisleni za mlađu djecu, koja „samo sjede tamo u kutu”. Jednako tako djeca su kroz razgovor izrazila mišljenje kako su male mogućnosti da bi netko od djece iz ranjivih skupina mogao biti uključen u učeničko vijeće („vjerojatno ih nitko ne bi izabrao”). Utjecajnost vijeća procjenjuje se kao vrlo mala, što također demotivira djecu na uključivanje. Dio djece govori i o temama kojima se bavi vijeće učenika koje su većinom ponudili odrasli, no kada teme ponude djeca, često se doživljaju kao banalne (npr. anketa o utjecaju reklama). Djeca smatraju da bi se u vijeće trebalo uključiti više djece, jer bi tako i mogućnost utjecaja bila veća, te da bi se trebali baviti temama koje su važne za djecu. U tom smislu preporučuju da se djecu na razini škole češće pita o nekim važnim temama putem anonimnih anketa. U odnosu na sudjelovanje u školi djeca u nekim situacijama prepoznaju da im odrasli (nastavnici) daju preveliku odgovornost koju oni ne žele, jer zapravo i nije „njihova”. U tom smislu izvještavaju o situacijama kad pojedini nastavnici zahtijevaju od predsjednika razreda da „umiri učenike” i sl., što ne smatraju svojom odgovornošću. Djeca poručuju da u školi žele dobivati više pozornosti, da se više razgovara sa svakim učenikom, jer je sadašnja percepcija da se razgovara samo s „problematičnima”. Smatraju da bi odrasli morali zaista slušati djecu, a ne samo stvarati

privid da ih slušaju. Vlastito sudjelovanje u kontekstu slobodnih aktivnosti doživljavaju zadovoljavajućim, a nedostatak sudjelovanja pojašnjavaju time što su slobodne aktivnosti njihov izbor pa od njih svojom voljom mogu odustati, dok je škola obvezna pa je stoga i važnije da se osigura adekvatno sudjelovanje djece.

Sudjelovanje na razini lokalne zajednice, kao što je već rečeno, za djecu je prilično apstraktan pojam, pogotovo u mjestima gdje nisu formirani DGV-i. Načelno, djeca su zainteresirana za sudjelovanje u lokalnoj zajednici (općini, gradu), no smatraju da bi to trebalo biti dobro organizirano. U tom smislu nemaju neke konkretne prijedloge, no generalno smatraju kako je djecu potrebno uključiti, jer imaju dobre ideje i mogu pomoći razvoju mjesta. Smatraju da djecu treba više pitati i poticati na sudjelovanje. Na razini mjesta u kojem žive uglavnom imaju osjećaj da ih odrasli „izbacuju” iz važnih odluka („Mislim da nas dosta odrasli izbacuju iz nekih važnih odluka koje mogu pomoći gradu. Mi bismo u mnogo situacija voljeli pomoći u tome, ali maloljetni smo i nas nitko ništa ne pita.”) te je prevladavajući osjećaj da djeca u gradovima/općinama nisu jednako važna kao odrasli, jer nemaju pravo glasa. Dio djece navodi da se djeca ipak sve više uključuju, no premalo i presporo, pa je jedan od njihovih zaključaka da se odrasli boje djece zbog njihovih kreativnih ideja i stoga ih ne uključuju. U slučajevima kad se djecu konzultira i pita za mišljenje, osjećaju se važnima i time dobivaju poruku da im odrasli vjeruju. Zanimljivo je da djeca dobro prepoznaju i vlastitu odgovornost i smatraju da bi i sami trebali biti odgovorniji, pokazati što mogu i znaju, jer bi im tada i odrasli više vjerovali i više ih uključivali. Mladi sudionici istraživanja poručili su i to da djeca u današnje vrijeme imaju previše obveza, što isto može smanjiti njihov potencijal i želju za sudjelovanjem. Na kraju, ali ne i manje važno, zanimljiva je perspektiva djece kako odrasli o njima razmišljaju preopćenito, kao da su sva djeca ista: djeca se razlikuju međusobno, postoje mnoge skupine djece s raznim specifičnim obilježjima pa im tako treba i pristupati.

RASPRAVA

Prva dva istraživačka pitanja (Kako djeca doživljavaju vlastiti grad/općinu u odnosu na zadovoljavanje svojih potreba? i Koji su elementi dobre i poticajne okoline za život djece?) logički su se povezivala već i u samim razgovorima u fokus skupinama, jer su djeca, govoreći o doživljaju svoga grada, jasno iznosila ono što im je potrebno i poželjno te tako i predstavili elemente poticajne okoline. Djeca su se pokazala kao vrlo dobri poznavatelji svojih gradova/općina pa iz svoje dječje perspektive otvoreno govore o pozitivnim i o negativnim aspektima života. Visoko vrjednuju uređen i lijep okoliš, osjećaj sigurnosti te dostupnost usluga, a suprotno tome im se ne sviđa kad ovi aspekti nisu u dovoljnoj mjeri

zadovoljeni. Dječje zadovoljstvo vidljivo je i po njihovom mišljenju da gradovi/ općine u kojima žive zaslužuju status „prijatelja djece“. Djeca posebno ističu socijalni aspekt života u svojim zajednicama: dobre odnose, solidarnost te u tom smislu misle da bi njihovi gradovi i općine trebali biti bolji. Ovi rezultati slažu se s pokazateljima sličnim istraživanja u drugim zemljama i gradovima. Tako *Al Arasi* (38), istražujući život djece u jednom nizozemskom gradu, navodi kako djeca najpozitivnijim aspektima života u gradu ocjenjuju postojanje i uređenost mjesta za igru i druženje s prijateljima. Također im je važno da u njihovom okruženju bude prirodnih elemenata (drveća, rijeke) te da ono općenito bude „lijepo“ i sigurno. Djeca su u svom okruženju zapazila i ono što im je bilo „ružno“, odnosno neuređeno i zapušteno, posebno se osvrnuvši na ono što proizvodi mnogo buke i loših mirisa (npr. gust promet, tvornice). Od negativnih aspekata djeca su navela i postojanje različitih opasnosti (i fizičkih i socijalnih) te dosadu. Djeca su navodila da u svom gradu žele biti slobodna od kriminala i zlostavljanja (pa i od druge djece). Autorica zaključuje kako djeca u načelu žele sigurno, čisto okruženje u kojem se mogu igrati i družiti sa svojim prijateljima. Slično navode i *Derr i Tarantini* (40), govoreći o dječjim potrebama u okruženjima u kojima žive te navode sljedeće: dostupnost usluga, priroda, igra, sloboda od opasnosti i prilike za aktivno uključivanje u život zajednice. U istraživanju koje je *Loebach* (42) provela u Kanadi, pokazalo se da su djeca vrlo malo uključena u život lokalne zajednice, i to većinom kao pasivni primatelji usluga. U svojim zajednicama djeca su najviše cijenila okruženje koje im pruža dovoljno prilika za rekreaciju, ali i za konzumaciju (npr. trgovine, *fast food* restorani). No autorica također zaključuje kako se u lokalnim zajednicama „mjesta za djecu“ smanjuju te da susjedstva više nisu primarno okruženje za dječje aktivnosti, što može negativno utjecati na dječji razvoj. Slično se pokazalo i u istraživanju koje su proveli *Al Arasi i sur.* (39) u Nizozemskoj. Djeca u svom okruženju očekuju i pozitivno vrijednuju prirodne elemente (sunčeva svjetlost, voda, drveće), biciklističke staze, pametne tehnologije (posebno mjesta s neograničenim *wi-fi* pristupom), postojanje restorana (uglavnom s brzom hranom) te trgovina. Među negativne elemente u okruženju djeca spominju zgrade i prostore koje opisuju kao „stare i ružne“: prljave gradske zidove, loše održavane zgrade, okruženja s mnogo ljudi. Zanimljivo je da su djeca posebno negativno ocijenila trgovine (kafiće) u kojima se može kupiti marihuana, pa ulice u kojima su ti kafići smješteni drže opasnim. Sumarno, djeca prepoznaju elemente poticajne okoline za njih, a o čemu je već prije bilo riječi u tekstu uz aspekt dječje participacije u zajednici. On će šire biti elaboriran u razmatranju trećeg istraživačkog pitanja. U Tablici 1 prikazana su područja na koja upućuju djeca i neki mogući pokazatelji ostvarenosti pojedinog elementa.

TABLICA 1. Elementi poticajne okoline za djecu

Element	Pokazatelji
Zdravi i uređeni okoliš	• čist zrak • drveće • rijeke, jezera
Uređen i lijep izgled mjesta	• uređene zgrade • uređene ceste • uređeni i čisti parkovi i dječja igrališta • pješačke i biciklističke staze • adekvatna rasvjeta u mjestu
Sigurnost	Fizička • osvijetljene javne površine • redovite intervencije policije prema alkoholiziranim građanima (posebno onima koji se zadržavaju u prostorima namijenjenima djeci) Socijalna • dobri odnosi među susjedima, građanima • osjećaj „poznavanja“ ljudi u svom naselju/ mjestu
Kontinuirani rad na unapređenju mjesta	• organiziranje kulturnih manifestacija • organiziranje humanitarnih organizacija • smanjivanje nezaposlenosti • smanjivanje siromaštva
Dostupnost usluga za svu djecu	• osiguravanje usluga za djecu s teškoćama (npr. asistenti, programi za rehabilitaciju) • osiguravanje besplatnih slobodnih aktivnosti • osiguravanje usluga za pomoć i potporu djeci (linije pomoći, savjetovališta)
Konkretna materijalna i financijska pomoć obiteljima	• besplatni udžbenici
Sudjelovanje djece	• formirana dječja/ općinska vijeća • veći broj uključene djece u Vijeća učenika i dječja gradska vijeća • uključenost djece iz ranjivih skupina u rad dječjih vijeća i vijeća učenika • uključenost djece u donošenju odluka • vidljivost rada dječjih vijeća i vijeća učenika

Treće istraživačko pitanje bavilo se odnosom djece i odraslih u gradovima/općinama u odnosu na prava sudjelovanja u životu zajednice. Kako podatci pokazuju, odnos djece i odraslih tipično je hijerarhijski: djeca smatraju da su odrasli važniji od njih te da ona imaju relativno mali do nikakav utjecaj na odluke koje se donose u zajednici. Dječje mišljenje najviše se poštuje u obitelji, mnogo manje u školi, a najmanje u lokalnoj zajednici, odnosno djeci je taj pojam apstraktan i nepoznat. Osjećaju da u svojim lokalnim zajednicama djeca nisu prepoznata kao važni sudionici, pridonosi i činjenica o nepostojanju dječjih predstavničkih tijela ili pak o nezadovoljstvu njihovim radom. Slične rezultate možemo vidjeti i kod *Matage Tintor* (10) koja je ispitala odrasle građane te se pokazalo kako je pravo djeteta na sudjelovanje bilo rangirano niže od ostalih kategorija prava. *Loebach* (42) također zaključuje da su djeca vrlo malo uključena u život lokalne zajednice, i to većinom kao pasivni primatelji usluga. I druga istraživanja pokazuju kako na razini participacije

u javnim politikama i odlučivanju djeca manje sudjeluju, odnosno njihovo je sudjelovanje često formalna. Slične zaključke nalazimo i temeljem domaćih istraživanja, pa tako *Miharija i Kuridža* (22) ističu nepostojanje zadovoljavajućih institucijskih mehanizama namijenjenih uključivanju djece u odlučivanje. *Brajša-Žganec i sur.* (23) također naglašavaju važnost razvoja institucijskih mehanizama koji će omogućiti i zaštititi sudjelovanje djece u različitim područjima društva, pa tako i na razini lokalnih zajednica. Rezultati istraživanja koje su provele *Jeđud Borić i sur.* (50) o radu dječjih vijeća u Hrvatskoj pokazuju kako ona kao „specijalizirane institucije“ za prakticiranje participativnih prava djece trebaju širu bazu za sudjelovanje pripremljene djece, a isto tako i „participativnije strategije“ povezivanja dječjih vijećnika s djecom koju predstavljaju, odnosno bolje umrežavanje dječjih vijeća. Autorice također ističu i pitanje neinkluzivnosti dječjih vijeća te navode da postojeći način izbora dječjih vijećnika, ma kako bio raznolik i „demokratičan“, ima zajednički temelj, a to je obrazovna izvrsnost djece vijećnika, pri čemu su druga obilježja (rod, dob, zdravlje, interesi i slobodno vrijeme, pripadnost drugim životno važnim skupinama) često nevažni ili zanemareni. *Marshall, Byrne i Lundy* (43) sumiraju istraživanja kojima je u fokusu bilo dječje sudjelovanje u kreiranju i donošenju odluka u tijelima javne vlasti. Pokazalo se da donositelji odluka najbolje reagiraju i uzimaju u obzir dječje mišljenje kad se ono komunicira u izravnom kontaktu. Izravni kontakt (licem u lice) omogućuje da se dječja mišljenja dožive kao vrijedna pa djeca imaju osjećaj da ih odrasli više poštuju. Odrasli koji su sudjelovali u ovim procesima konzultacija s djecom navodili su da bolje razumiju položaj djece te da su dobili iskustvenu perspektivu koja dodatno može podržati njihove odluke.

Promatrajući hijerarhijski, zanimljivo je da se čini kako odrasli zauzimaju vrh metaforičke piramide iznad djece, no nisu ni sva djeca u istom položaju. Kao što su naveli naši mladi sugovornici, „normalna“ djeca su u boljoj poziciji, a djeca iz ranjivih skupina smještena su na samo dno piramide moći i utjecaja. U ovoj situaciji djeca se jasno zalažu za socijalno ujednačavanje i uzimanje u obzir činjenice da kad govorimo o „djeci“, ne govorimo o jedinstvenoj društvenoj skupini s istim/sličnim obilježjima, već o vrlo heterogenoj skupini i mnoštvu dječjih glasova/perspektiva. Djeca prepoznaju da život u njihovim zajednicama nije isti za sve građane (svu djecu), pri čemu iskazuju vlastitu socijalnu osjetljivost, unatoč tome što su oni sami, uvjetno rečeno, „privilegirani“ (dobri učenici, iz financijski stabilnih obitelji). Kroz različite teme djeca kontinuirano ističu pitanje (ne)inkluzivnosti usluga, dobara, ali i samog dječjeg sudjelovanja. Ovi aspekti inkluzivnosti, posebno u odnosu na participaciju, ali i u odnosu odraslih prema djeci i njihovim pravima, također se kontinuirano javljaju u sličnim istraživanjima, pa tako i u onim novijim u našoj zemlji (44, 50).

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Temeljem rezultata ovog istraživanja moguće je jasnije formulirati nekoliko ključnih zaključaka, ujedno i doprinosa ovog istraživanja: kompetentnost djece da izraze svoje mišljenje i artikuliraju svoje potrebe u zajednici, aspekt neinkluzivnosti i nejednakosti djece u zajednicama te aspekt poimanja djece kao važne društvene skupine u lokalnoj zajednici. Prije svega vidljivo je da djeca, upitana o njihovom životu u nekoj zajednici, itekako znaju prepoznati ključne teme za razvoj zajednica i optimalni razvoj djece o kojima govore i odrasli (npr. teme vezane za socijalnu sigurnost, inkluzivnost, prostorno planiranje). Riječ je o relevantnim temama o kojima bi trebalo kontinuirano tražiti dječje mišljenje, ali i njihovo sudjelovanje u rješavanju problema u zajednici te donošenju odluka. Čini se da taj resurs lokalne zajednice još i sad ne primjenjuju ili to rade više na formalnoj razini: npr. kroz formalna dječja predstavnička tijela bez stvarnog utjecaja ili povratne informacije djeci o njihovim prijedlozima. Djeca su, barem u ovim lokalnim zajednicama, spremna na aktivno uključivanje u život svojih zajednica te je u ovom trenutku pitanje volje, ali i kompetencije odraslih da podijele moć i odgovornost. U tom smislu, kao što se zalažu *Marshall, Byrne i Lundy* (43), donositelji odluka trebali bi osigurati načine izravne i kontinuirane komunikacije s djecom, jer se taj način pokazao kao jedan od najučinkovitijih u smislu doživljavanja dječje perspektive kao relevantne. Ovaj je pokazatelj jedan od ključnih nalaza ovog istraživanja, jer se pokazalo da su djeca, osim što su dobri poznavatelji svojih zajednica, ujedno i kompetentni i zainteresirani sugovornici.

U odnosu na dosadašnja istraživanja koja su se bavila dječjom percepcijom života u zajednici, u ovom se istraživanju dodatno ističe aspekt nejednakosti djece u lokalnoj zajednici s obzirom na njihovo podrijetlo i obilježja. Jasna je poruka djece da su djeca tipičnog i urednog razvoja u boljem položaju te mogu adekvatnije zadovoljiti svoja prava i potrebe u lokalnim zajednicama. To vodećim ljudima u zajednicama i stručnjacima jasno stavlja u zadatak osiguravanje istih uvjeta (standarda usluga) za svu djecu. Pitanje nejednakosti djece doživljavaju vrlo snažno i kad se o tome govorilo u fokus skupinama, njihov emotivni angažman je bio velik, što upućuje i na to da su u postizanju jednakopravnosti baš djeca najbolji zagovaratelji i promotori, jer su u svojim traženjima autentična.

Rezultati koji govore o odnosima djece i mladih u gradovima/općinama u vezi s mogućnošću sudjelovanja u životu zajednice i donošenju odluka, u najvećoj mjeri govore o tome kako djeca i dalje, barem u ovim zajednicama, nisu prepoznata kao relevantna društvena skupina. Njihovo sudjelovanje najčešće je deklarativno, pa se i oni sami pitaju

kakva je svrha takvog sudjelovanja, posebno stoga što njihovo mišljenje i preporuke (često i zahtjevi) nimalo ne utječu na donošenje odluka. Stoga, uzimajući u obzir suvremene trendove i razvoj nove kulture djece koju se shvaća kulturno, politički i komercijalno ozbiljno (30), lokalne zajednice bi u svoje strategije razvoja trebale uvrstiti aktivnu dječju participaciju. Svakako najvidljiviji aspekt dječje participacije su dječja predstavnička tijela koja su i dalje više rijetkost nego pravilo. No lokalne bi zajednice trebale planirano ulagati u povećanje dječje participacije i kroz osiguravanje sljedećih resursa:

- Ljudski resursi - voditelji i mentori koji su dostupni i posvećeni djeci. Voditelji i mentori za djecu ne bi trebali biti samo volonteri, već bi se u proračunu trebala jasno namijeniti sredstva za njihov rad, odnosno ako je riječ o zaposlenicima u lokalnoj samoupravi, taj dio rada s djecom trebao bi im biti priznat kao radno vrijeme.
- Prostorni i tehnički resursi koji uključuju i fizičke prostore za susrete, druženja i rad djece, ali i dostupnost digitalne potpore i umrežavanja. U tom smislu važno je omogućiti i komunikaciju s djecom putem društvenim mrežama i medija koji su djeci poznati i bliski. Ovaj vid komunikacije može dodatno osnažiti i onu djecu koja inače nisu uključena u rad dječjih predstavničkih tijela, odnosno onu čije se mišljenje rjeđe čuje, pa se tako povećava i inkluzivnost sudjelovanja.
- Financijski resursi kao ciljani dio proračuna za rad dječjih predstavničkih tijela i dječjih inicijativa.

Osim pripreme i uključivanja djece, važno je imati na umu i značenje pripreme odraslih za povećanu dječju participaciju. Jedan od načina je sustavna i kontinuirana edukacija o dječjim pravima i dječjoj participaciji, koja uključuje i neke praktične vještine rada s djecom. Osim toga, važno za razvoj kvalitetnijih odnosa i razumijevanja u zajednici između odraslih (donositelji odluka) i djece je i osiguravanje prilika za razgovore i susrete djece s ključnim ljudima u zajednici (ravnateljima ustanova, gradonačelnicima, županima itd.).

Jedno od dodatnih načina kako da se podigne razina sudjelovanja djece u lokalnim zajednicama, ali i način rješavanja određenih socijalnih potreba i problema su participativna akcijska istraživanja. Njihov cilj je stvoriti znanje i socijalnu akciju koja će izravno koristiti određenoj skupini ljudi te ih tako ujedno i osnažiti, omogućujući im da sudjeluju u procesu stvaranja i primjene svoga znanja. Kod participativnih akcijskih istraživanja posebno se vrijednuje istinska posvećenost i dijalog između sudionika, u ovom slučaju djece i odraslih. U našoj zemlji postoji praksa uključivanja djece u akcijska istraživanja u obrazovanju (51) te bi ovakve prakse mogle biti i temelj sličnih projekata u drugim područjima društvenog života. Prenoseći to u praksu lokalnih zajednica,

možemo zaključiti kako će se akcijski istraživački projekti, u kojima djeca ravnopravno sudjeluju (osmišljavaju ih, vode), javljati u većem broju kad se riješe i neka elementarna pitanja vezana za sudjelovanje djece u odlučivanju u ovom sustavu, odnosno kad participacija nadiđe današnju deklarativnu razinu i postane polazna točka svakog postupanja prema djeci. Dobar primjer za to su akcijska istraživanja o kojima govori *Driskel* (46), opisujući pritom i cjelovitu metodologiju participativnog rada s djecom. Nadamo se da nismo daleko od tog trenutka, posebno vjerujući u vrijednosti razvoja i promjene pojedinaca, organizacija i zajednica, kako to navodi i *Checkoway* (52): "Pojedinci participiraju, organizacije se razvijaju, a zajednice se mijenjaju."

Ograničenja istraživanja

Ovo istraživanje je manjeg opsega i geografski specifično, s obzirom na to da je provedeno u tri grada/ općine, pa je važno je u obzir uzeti i neka ograničenja. Kad je riječ o generalizaciji podataka, kao što je i uobičajeno za kvalitativna istraživanja, nije moguća šira generalizacija zaključaka, no moguće je povezivanje s prijašnjim istraživanjima u zemlji i inozemstvu, pa je opravdano očekivati i prijenos rezultata u praksu u našoj zemlji.

U odnosu na sudionike istraživanja važno je naglasiti da su učenike za sudjelovanje birali ravnatelji i stručni suradnici škola, pa nije neočekivano da su to uglavnom dobri učenici, s različitim izvannastavnim aktivnostima, koji spremno i rado iznose svoje mišljenje. Iako ih to čini dobrim sugovornicima, to je istodobno i određeno ograničenje dječje perspektive. Naime, u fokusnim skupinama nisu bila zastupljena djeca iz ranjivih skupina kao što su ona s poteškoćama, pripadnici nacionalnih manjina, djeca s rizikom itd. To su istaknula i sama djeca, često naglašavajući kako je njima dobro, kako oni mogu sudjelovati itd., no kako to vjerojatno nije tako za svu djecu, posebno za onu iz ranjivih skupina. Kao što je već rečeno, djeca su se pokazala kao kompetentni sugovornici, neovisno o svojoj dobi i o mjestu iz kojeg dolaze, a još jedna dodatna vrijednost ovih konzultacija je i ta da su neka djeca naglasila važnost da se s njima razgovara i savjetuje na ovakav način. No u sljedećim istraživanjima ovog tipa svakako bi bilo važno osigurati uključivanje djece sa što heterogenijim obilježjima: podrijetlo, akademski uspjeh, interesi, poteškoće u razvoju, zajednica u kojoj žive itd. U odnosu na vjerodostojnost istraživanja i rezultata primijenjene su ove validacijske strategije: triangulacija istraživačica (podatke su prikupljale dvije istraživačice), podatci su analizirani i raspravljani u timu kako bi se smanjila analitička pristranost te su tijekom istraživanja i analize vođene terenske i analitičke bilješke.

Rad je nastao temeljem projekta „Jačanje kapaciteta lokalnih zajednica u ostvarivanju prava djece“, nositelj kojeg je

Savez društava „Naša djeca“, a financiran je sredstvima Ureda UNICEF-a za Hrvatsku.

LITERATURA

- Pavlović Z. Children's parliament in Slovenia. U: Verhellen E, ur. *Monitoring Children's Rights*. Martinus Nijhoff Publishers. Hague: Kluwer Law International; 1996; 327-46.
- Mataga Tintor A. Razlike u percepciji lokalne zajednice i prevencije poremećaja u ponašanju između ključnih ljudi s obzirom na spol. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*. 2006;42:83-100.
- Mihić J, Novak M, Bašić J. Zajednice koje brinu: CTC upitnik za djecu i mlade u procjeni potreba za preventivnim intervencijama. *Ljetopis socijalnog rada*. 2010;17:391-412.
- Bašić J. Teorije prevencije: prevencija poremećaja u ponašanju i rizičnih ponašanja djece i mladih. Zagreb: Školska knjiga, 2009.
- Hart A, Gagnon E, Eryigit-Madzwamuse S i sur. *Uniting resilience research and practice with an inequalities approach*. SAGE Open. 2016;6:1-13. <https://doi.org/10.1177/2158244016682477>
- Lansdown G. The realisation of children's participation rights - critical reflections. U: Percy-Smith B, Thomas N, ur. *A Handbook of Children and Young People's Participation - Perspectives from Theory and Practice*. London: Routledge, 2010;11-23.
- Mrazek P, Biglan A, Hawkins JD. *Community monitoring systems: tracking and improving the wellbeing of America's children and adolescents*. National Science Foundation and Society for Prevention Research, 2007.
- Goldfeld S, Villanueva K. The Kids in Communities Study: what is it about where you live that makes a difference to children's development? *Early Childhood Matters: Moving towards Scale: Advancing Early Childhood Development*. 2017;126:35-9.
- Mataga Tintor A. Ključni ljudi u lokalnoj zajednici u prevenciji poremećaja u ponašanju djece i mladih. Magistarski rad. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, 2004.
- Mataga Tintor A. Ostvarivanje prava djeteta u funkciji izgradnje otporne lokalne zajednice. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, 2011.
- Mataga Tintor A. Community resilience and the fulfilment of child rights in the family, school and community. *Center for Educational Policy Studies Journal*. 2013(1855-9719);3:71-91.
- Bessell S. Participation in decision-making in out-of-home care in Australia: what do young people say? *Child Youth Serv Rev*. 2011;33:496-501. doi: 10.1016/j.childyouth.2010.05.006
- Mishna F, Antle BJ, Regehr C. Tapping the perspectives of children-emerging ethical issues in qualitative research. *Qual Soc Work*. 2004;3:449-68. <https://doi.org/10.1177/1473325004048025>
- Konvencija o pravima djeteta (1989.). Dostupno na: http://www.dijete.hr/index.php?option=com_content&view=article&id=107&Itemid=136&lang=hr (preuzeto srpanj 2012.).
- Mannion G. After participation: the socio-spatial performance of intergenerational becoming. U: Percy-Smith B, Thomas N, ur. *A Handbook of Children and Young People's Participation - Perspectives from Theory and Practice*. London: Routledge; 2010;330-42.
- Kodele T. Participacija učenaca u procesu rešavanja njihovih učnih težav. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta, 2017.
- Thomas N. Towards a theory of children's participation. *Int J Child Rights*. 2007;15:199-218. doi: 10.1163/092755607X206489
- Begg I. Participation rights in Norway. U: Crimmens D, West A, ur. *Having Their Say: Young People and Participation: European Experiences*. London: Russell House Publishing, 2004;124-37.
- Whitty G, Wisby E. Whose voice? An exploration of the current policy interest in pupil involvement in school decision-making. *Int Stud Sociol Educ*. 2007;17:303-19.
- Dekleva B, Žorga S. Children's parliaments in Slovenia. U: Crimmens D, West A, ur. *Having Their Say: Young People and Participation: European Experiences*. London: Russell House Publishing, 2004;138-45.
- Crimmens D, West A. *Having Their Say: Young People and Participation: European Experiences*. London: Russell House Publishing, 2004.
- Miharija M, Kuridža B. Mišljenja i stavovi djece i mladih u Hrvatskoj. Istraživanje o dječjim pravima među djecom osnovnoškolskog uzrasta - rezultati. Zagreb: UNICEF; 2011.
- Brajsa-Žganec A, Franc R, Merkaš M, Radačić I, Šerić M, Šikić-Mičanović L. Analiza stanja prava djece i žena u Hrvatskoj. Zagreb: UNICEF, 2012.
- Izvešće o radu Pravobraniteljice za djecu za 2015. Zagreb: Ured Pravobraniteljice za djecu Republike Hrvatske, 2016.
- Izvešće o radu Pravobraniteljice za djecu za 2016. Zagreb: Ured Pravobraniteljice za djecu Republike Hrvatske, 2017.
- Izvešće o radu Pravobraniteljice za djecu za 2017. Zagreb: Ured Pravobraniteljice za djecu Republike Hrvatske, 2018.
- Izvešće o radu Pravobraniteljice za djecu za 2018. Zagreb: Ured Pravobraniteljice za djecu Republike Hrvatske, 2019.
- Polić P. Što za pedagogiju znači pitanje o odnosu potreba i prava djeteta? *Pedagoški istraživanja*. 2015;12(1-2):149-62.
- Malone K, Hartung C. Challenges of participatory practice with children. U: Percy-Smith B, Thomas N, ur. *A Handbook of Children and Young People's Participation - Perspectives from Theory and Practice*. London, Routledge, 2010;24-38.
- Juul J, Jensen H. *Od poslušnosti do odgovornosti*. Zagreb: Naklada Pelago, 2002.
- Aldridge J. *Participatory Research, Working with Vulnerable Groups in Research and Practice*. Croydon: Policy Press, 2015.
- Hart R. *Children's Participation: from Tokenism to Citizenship*. New York: UNICEF. Innocenti Essays No. 4, 1992.
- Žižak A, Koller-Trbović N, Jeđud Borić I, Maurović I, Miroslavljević A, Ratkajec Gašević G. Što nam djeca govore o udovoljstvu - istraživanje dječje perspektive udovoljstva s preporukama za unapređenje. Zagreb: UNICEF, 2012.
- Čačinović Vogrinčić G, Mešl N. Uspostavljanje suradnog odnosa u socijalnom radu. U: Čačinović Vogrinčić G, Kobal L, Mešl N, Možina M, ur. *Uspostavljanje suradnog odnosa i osobnog kontakta u socijalnom radu*. Zagreb: Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Biblioteka socijalnog rada, 2007;3-49.
- Koller-Trbović N, Žižak A. Participacija korisnika u procesu procjene potreba i planiranja intervencija: socijalnopedagoški pristup. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2005.
- Cashmore J. Children's participation in family law decision-making: theoretical approaches to understanding children's views. *Child Youth Serv Rev*. 2011;33:515-20. doi: 10.1016/j.childyouth.2010.05.008
- Tisdall EKM, Hinton R, Gadda AM, Mandel Butler U. Introduction: Children and Young people's participation in collective decision-making. U: Tisdall EKM, Hinton R, Gadda AM, Mandel Butler U, ur. *Children and Young People's Participation and Its Transformative Potential*. Hampshire: Palgrave Macmillan, 2014;1-21.
- Al Arasi HA. A Study on Children's Perception of Their Local Living Environment. Master Thesis. University of Twente, Netherlands; 2013. Posjeđeno 18. ožujka 2020. na https://webapps.itc.utwente.nl/librarywww/papers_2013/msc/upm/alarasi.pdf
- Alarasi H, Martinez J, Amer S. Children's perception of their city centre: a qualitative GIS methodological investigation in a Dutch city. *Child Geogr*. 2016;14:437-52. doi: 10.1080/14733285.2015.1103836
- Derr V, Tarantini E. "Because we are all people": outcomes and reflections from young people's participation in the planning and design of child-friendly public spaces. *Local Environ*. 2016;21:1534-56. doi: 10.1080/13549839.2016.1145643
- Hume C, Salmon J, Ball K. Children's perceptions of their home and neighborhood environments, and their association with objectively

- measured physical activity: a qualitative and quantitative study. *Health Educ Res.* 2005;20:1-13. doi: 10.1093/her/cym074
42. Loebach JE. Children's Neighbourhood Geographies: Examining Children's Perception and Use of Their Neighbourhood Environments for Healthy Activity". *Electronic Thesis and Dissertation Repository.* 2016; 1690. <https://ir.lib.uwo.ca/etd/1690>, Posjećeno 19. ožujka 2020.
 43. Marshall C, Byrne B, Lundy L. Face to face: children and young people's right to participate in public decision-making. U: Gal T, Faedi Duramy B, ur. *International Perspectives and Empirical Findings on Child Participation.* New York: Oxford University Press, 2015; 357-80.
 44. Osmak Franjić D, Borić I. Participacija djece u školi. Zagreb: Pravobranitelj za djecu Republike Hrvatske, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, 2019.
 45. Percy-Smith B. Councils, consultations and community: rethinking the spaces for children and young people's participation. *Child Geogr.* 2010;8:107-22. doi: 10.1080/14733281003691368
 46. Driskell D. *Creating Better Cities with Children and Youth: A Manual for Participation.* London: Earthscan, Routledge; 2017.
 47. Paradžik Lj, Jukić J, Karapetrić Bolfan Lj. Primjena fokusnih grupa kao kvalitativne metode istraživanja u populaciji djece i adolescenata. *Soc Psihijatrija.* 2019;46:442-56.
 48. Liebenberg L. The use of image-based methods in research with youth. In: Liebenberg L, Ungar M, ur. *Researching Youth Resilience.* Toronto: University of Toronto Press, 2009;129-52.
 49. Etički kodeks istraživanja s djecom. Zagreb: Vijeće za djecu Vlade RH. Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 2003.
 50. Jeđud Borić I, Koller-Trbović N, Žižak A. Pogled u način rada dječjih vijeća iz dječje perspektive. *Zrno: časopis za obitelj, vrtić i školu.* 2016;120-121:26-9.
 51. Bognar B, Zovko M. Pupils as action researchers: improving something important in our lives. *Educational Journal of Living Theories.* 2008;1:1-49.
 52. Checkoway B. What is youth participation? *Child Youth Serv Rev.* 2011;33:340-5. doi: 10.1016/j.childyouth.2010.09.017

SUMMARY

Possibilities of local communities in the realization of children's rights from children's perspective

Ivana Borić

Local communities are an important factor in positive development of children and thus in the protection of their rights. In contemporary societies, local communities are increasingly perceived as places for active civil participation that includes active participation of children. Children are recognized as a social group and community resource, as stakeholders who can enhance life of the community through their proposals and initiatives. Therefore, active involvement of children, at least at the consultation level, has become a new practice in many communities. This paper presents a study conducted with children in three cities/municipalities in Croatia. The aim of the study was to investigate how children perceived capacity of communities to meet their needs. A qualitative research was applied. The results showed children to appreciate tidy and nice environment, the sense of security and availability of services in the community. When these elements were not fulfilled sufficiently, children were not satisfied. Children especially emphasised social aspect of life in their communities, i.e. good relationships and solidarity; in this particular aspect, children believed that their cities and municipalities should have done better. In relation to their own participation in local community, children considered that they were not recognized as important stakeholders and had no influence on decision-making.

Key words: COMMUNITY NETWORKS; HUMAN RIGHTS